

ИНТЕРКУЛТУРНО ОБРАЗОВАНИЕ ЗА УСТОЙЧИВО РАЗВИТИЕ

INTERCULTURAL EDUCATION FOR SUSTAINABLE DEVELOPMENT

Иван П. Иванов

ШУ „Еп. Константин Преславски”

Педагогически факултет, ivanov1@gbg.bg

Abstract: The paper focuses on the main weak points of education in classical environment and education for sustainable development – considerations for the environment outside culture, ideology and politics are given. Like most new trends in the field Interculturalism is defined as ‘the development of educational processes on the basis of cultural diversity.

Key word: Environmental Education, Education For Sustainable Development, Intercultural Environmental Education, Intercultural Education For Sustainable Development.

ЕКОЛОГИЧНО ОБРАЗОВАНИЕ И ОБРАЗОВАНИЕ ЗА УСТОЙЧИВО РАЗВИТИЕ

ЕКОЛОГИЧНО ОБРАЗОВАНИЕ. Екологичното образование (ЕЕ) съществува в три форми:

- *Образование за управление и контрол на околната среда (education for environmental management and control)*, което се основава на емпиричен и технически подход и на идеята за образование, насочено към средата; за професионално управление и контрол над средата в бъдеще. Неговата програма е организирана или структурирана и е изградена до голяма степен на емпирични и технически познания за околната среда.
- *Образование за разбиране и тълкуване на околната среда (education for environmental awareness and interpretation)*, което е от херменевтичен тип и на идеята за еко-образование *от* средата. Има за цел да подобри разбирането на хората за поведението им, за да споделят убеждения, нагласи и ценности, които допринасят за хармония с природата.
- *Образование за устойчиво развитие (education for sustainability)*, което се основава на критически подход и е образование *за* средата. Има за цел да даде възможност на хората да могат да станат агенти на социални промени с цел устойчиво развитие. [10]

Според *John Huckle (1993)*, огромно надмощие имат първите две, но те са с ограничения и имат идеологически функции. По-рационална и демократична алтернатива е "Образование за устойчиво развитие", което все още не е приоритет за повечето от учителите. [10]

И още два характерни израза:

Boris Zobel (2002): в сферата на образованието и околната среда следва преход от екологията към устойчивостта.

Raffaella Mulato (2009): преход от екологично образование, което цели основно създаването на екологичен менталитет и повишаване на съзнателността спрямо околната среда, към образование за устойчивост, което цели да подобри качеството на живота на хората и на местата, където те си взаимодействат и общуват.

УСТОЙЧИВО РАЗВИТИЕ. Терминът „устойчиво развитие” се определя от 1987 г. и до днес като: „развитие, което среща нуждите на настоящето, без да прави компромис с възможността бъдещите поколения да посрещнат своите нужди.” (Комисията Brundtland) Човешките нужди включват: заетост, образование и обучение, здраве, достъп до здрава природна среда, положителна регионална идентичност, отговорно и споделено управление. [14]

Устойчивото развитие има за цел да осигури дългосрочна визия за обществото.

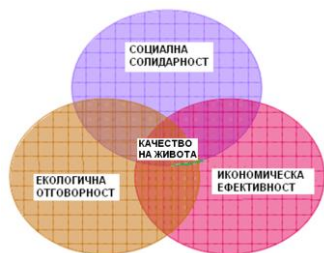
Дейностите, които трябва да посрещнат настоящи нужди все още могат да имат краткосрочни хоризонти, но в добавка те трябва винаги да включват дългосрочна перспектива.

Устойчивото развитие е интегрирана концепция, включваща всички човешки дейности чак до местно ниво и: цели да повиши качеството на живота както на настоящето, така и на бъдещото поколение, докато пази възможностите на земята да поддържа живота в цялото му многообразие; е основана на демокрация, върховенство на закона и уважение на фундаменталните права, включващи свобода, равни възможности и културно многообразие; насърчава високо ниво на заетост в икономика, чиято сила се базира на наука, иновации, социално и териториално сближаване и защита на човешкото здраве и околната среда.

Многото елементи на устойчивото развитие са често организирани в три измерения или стълба: околна среда, икономически и социален. Има различни подходи за това как се отнасят един към друг, дали са или не са стълбове на едно и също ниво или са три доста различни, но тясно свързани измерения на устойчивото развитие.

За целите на тази политика:

- околната среда е необходимата база за устойчиво развитие;
- икономиката е инструментът за постигане на устойчиво развитие
- добрият живот за всички (социалното измерение) е целта на устойчивото развитие. [4]

ОБРАЗОВАНИЕ ЗА УСТОЙЧИВО РАЗВИТИЕ. Образование за устойчиво развитие (Education for sustainable development, ESD) е динамична концепция, която обхваща една визия за образованието, която трябва да даде възможност на хора от всички възрасти и етноси да поемат отговорността за устойчиво бъдеще.

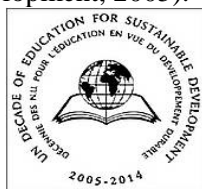
Според Отг, концепцията за ESD е практическа и полезна идея, която може да се интегрира в професии и специалности за решения за много от нашите проблеми и се е превърнала в крайъгълен камък на световния диалог за човешкото бъдеще.

ИСТОРИЯ НА ESD. От момента на декларирането на устойчивото развитие за първи път от Генералната асамблея на ООН през 1987 г., паралелно започва и обсъждането на образователната му доктрина. [14]

Концепцията за ESD присъства частично в множество документи. Ранните обсъждания на елементи на ESD (1987-1992) могат да бъдат открити на срещите в Tallories (1990) и Halifax (1991).

Първото официално признание на ролята на образованието за устойчиво развитие е на Световната среща за Земята в Рио (1992) с включването на глава 36: насърчаване на образованието, на обществената информираност и обучение в Дневен ред 21.

Следващите срещи на върха, насочени към ESD са от 1993 и 1995. Особено значение има Световната среща на върха за устойчиво развитие в Йоханесбург (2002) и най-вече Декларацията на ООН "Десетилетие на образованието за устойчиво развитие 2005-2014 (Decade of Education for Sustainable Development, 2005).

Целта на декадата на ООН е да обедини в едно образование за устойчиво развитие многото инициативи, от политическото образование до разширяването на знанията относно околната среда, от глобалното учене до мирното възпитание. [4]

Много важна забележка прави McKeown: За разлика от повечето образователни движения, ESD е иницирано от хора извън образователната общност. В действителност, един голям тласък за ESD дойде от международни политически и икономически форуми. Постепенно се възприе, че образованието е ключов фактор за устойчиво развитие.

В много страни ESD все още се оформя под влиянието на среди извън образователната общност. Понятията и съдържанието на ESD са разработени от министерства, като например тези на околната среда и здравето. [14]

Тук се крият и отговорите на повечето въпроси относно слабостите и недостатъците на ESD.

ТЕРМИНОЛОГИЯ НА ESD. Използват се три термина като синоним и взаимозаменяеми: Образование за устойчиво развитие (education for sustainab-

le development, ESD), образованието за устойчивост (education for sustainability, EfS) и устойчиво образование (sustainability education, SE). Следвайки най-авторитетните източници [14], ние използваме ESD, защото това е терминологията, използвана най-често на международно ниво и в документите на ООН. На местно или национално ниво, ESD може да бъде назовано или описано по много начини, защото има езикови и културни различия. [14]

Важна разлика е разликата между образованието за (*for*) устойчиво развитие и образованието като фактор за (*about*) устойчиво развитие. Първото е типът образование, за който става дума тук. Второто визира приложението на образованието като средство за постигане на устойчивост. [14]

ТЕМАТИКА НА ESD. ESD има пет съставки: знания, умения, перспективи, ценности, проблеми. [14]

Тематичните области са формулирани от UNESCO при провеждането на декадата: Консуматорско поведение и устойчиви икономики, Културно многообразие, Здраве и качество на живот, Снабденост с вода и енергия, Биосферни резервати като места за учене, Паметници от световното наследство като места за учене, Учение на устойчиво развитие в средите на учените, Участие на гражданите и "good governance", Борба с бедността чрез проекти за устойчиво развитие, Справедливост между поколенията: Права на човека и етична ориентация. [4]

ESD се различава от традиционните подходи за ЕЕ, тъй като фокусира върху сложни социални проблеми като връзката между качеството на околната среда, равенството, човешките права, мира (Fein, 2004).

Според *Бонева*, то е образование за личностно и социално развитие, което включва екологичните, социалните и икономическите измерения на развитието [1]. Подобни мисли изказва и *Baud* (2004).

Fein (2004) твърди, че този нов образователен подход също изисква нова педагогика, която развива умения и компетенции за партньорство, участие и действие. Тази промяна води до последици за управлението на училището, педагогическите подходи, учебните програми, извънкласните дейности, както и управлението на ресурсите. [9]

В момента съжителстват няколко определения на устойчивото развитие, което събуждат много дебати за тяхната приложимост, тълкуване и прилагане. Тези определения са ценностно натоварени и могат да се класифицират в две групи: за „устойчиво развитие” и за „устойчиво човешко развитие”. Разликата е социокултурната поанта. [17]

ESD включва и развитието на личността, както екологично, икономическо и културно е тясно свързано с устойчивостта. Прави се връзка между екологични процеси и социални, икономически и културни права; насърчава се разширяването на "добри, устойчиви практики" в различни контексти и култури.

ПРИОРИТЕТИ НА ESD. Има четири приоритета пред ESD: (1) подобряване на основното образование, разбирано като процес на социално прео-

бразуване, който дава на хората знания, умения, перспективи и ценности, чрез които те могат да участват и да допринасят за тяхното собствено благополучие и това на тяхната общност и нация, (2) преориентиране на съществуващото образование за идеите на устойчиво развитие, (3) информирано гражданско разбиране и подкрепа на идеите на ESD и (4) конкретно обучение, което информира хората за приетите практики и процедури и им дава умения за изпълнение на конкретни задачи. [14]

НЕДОСТАТЪЦИ НА ЕЕ И ESD. Изследвания на Gagliardi в Италия [8] показват сравними резултати с други страни. Като основни проблеми многократно се отчитат:

- Глобалният подход и неотразяването на множеството културни перспективи и оттам ограниченото понятие „околна среда” и „опазване на околната среда”. Почти винаги екологията се свързва с културно неутрална природа. Илюзорната извънкултурност, извънсоциалност и извънполитичност води до изключване на въпроси и съображения за социалната справедливост.
- Коренът на проблема се крие в начина, по който е определено понятието "Околна среда" – все още силно повлияно от философията от XIX век – като антитеза на градския живот, урбанизацията, цивилизацията, индустриализацията, без дебати за раса, класа, пол, социално неравенство или социална справедливост в околната среда, липсва и образованието и подготовката на хората за околната среда.
- Екологичните образователни програми имат тенденция да наблягат на екологичните аспекти на околната среда и да използват главно естественонаучни подходи и методи.
- Повечето ученици нямат нито фундаментална научна основа, за да разберат екосистемите, нито капацитета да разберат сложната мрежа от процеси, които са типични за тях.
- Тенденция да се мисли за околната среда като единство, без структура, а не като сложна мрежа от процеси.
- Стереотипизация на подхода и ефекта от него. Използват се стереотипи, заимствани от мас-медията.
- Разбирането за връзката между човека и околната среда е културно ограничено и етноцентрично. Чести са нетолерантност, расизъм и ксенофобия на тази основа.
- ЕЕ е форма, глас и визия на бялата средна класа и Евро-американските представи, предавани на другите раси и социални групи. Този културно империалистически, асимилационистки модел е много ограничен. Той работи добре за някои ученици, но не и при други.
- Липсват знания за историята на различните общности, както и техните икономически, социални, културни и религиозни ценности и дейности, както и въздействието им върху околната среда.
- Много опростена представа за проблемите в различни исторически

периоди и в различни страни; понякога е невъзможно да си представят проблемите на други хора или техните общности.

- Пропасть между класната стая и живота извън училище: учениците научават много неща от непосредствените им среда, затова ЕЕ трябва да започне с опита и интересите на учениците, свързани с културното и екологичното им обкръжение и по-късно да се разширява с други видове среди и опит.
- Липсва капацитет за вземане на решения и водене на преговори, като се вземат предвид нуждите на всички общности и членове на обществото и за взаимно разбирателство и солидарност между различните общности. [5; 7; 8; 15]

ИНТЕРКУЛТУРНО ЕКОЛОГИЧНО ОБРАЗОВАНИЕ (ЕЕ)

ПРОБЛЕМЪТ ЗА ИНТЕРКУЛТУРНОСТТА В ЕЕ. В анализа на Sauv  [15] са разгледани 15 течения в ЕЕ. Само една част от тях отчитат необходимостта от интеркултурен подход. При това те са сравнително късен етап от развитието на ЕЕ.

Хуманистичното течение поставя ударение върху човешкото измерение на околната среда, между природа и култура. Околната среда не се разбира само като набор от биофизични елементи, а е среда за живот с всичките си исторически, културни, политически, икономически, емоционални и други аспекти. Не може да се разглежда, без да се вземе предвид неговата значимост, неговата символична стойност (мезология, mesology). Околната среда не е просто физическо, но и културно наследство.

Етнографският подход подчертава културното измерение на взаимоотношенията с околната среда. Педагогиката следва да се адаптира към различните културни реалности и тяхната връзка с околната среда.

Биорегионален подход - биорегионът (bioregion) е географска област, повече с природни и културни характеристики, отколкото с политически граници, тясно свързана с чувството за идентичност от страна на човешките общности, които живеят там (чувство за дом). Образованието се основава на подход на участие.

Социално-критическият подход, който насърчава анализа на социалната динамика в подкрепа екологичните реалности и проблеми: намерения, позиции, доводи, ценности, както и решенията и действията на различните участници в дадена ситуация. Образованието е едновременно отразяване на социалната динамика и инкубатор на социална промяна.

Феминисткият подход, свързан с денонсиране на властните отношения в социалните групи. Хармония с природата и акцент върху грижата; участие в съвместни проекти.[15]

ОПИТИ ЗА ИНТЕРКУЛТУРНО ЕЕ. Има няколко опита да се изследват различни културни перспективи върху околната среда, в сравнение с тези,

предлагачи "технически" или "научни" подходи. В последно време, се правят редица опити за връзка между социалната справедливост и устойчивото развитие.

Те са следствие от Принцип 16 за екологичната справедливост (Principles of Environmental Justice). Принципът е свързан в много отношения с мулти-културното образование, с ангажимента си за равен достъп, за успех в образованието, за овластяване, за изграждането на общността въз основа на зачитане на различията и за трансформирането на социалните условия в екологичното образование. [5]

- Въпросите на социална справедливост, културна интеграция и културна неотделимост трябва да бъдат ключови елементи при образователните стратегии към околната среда и ЕЕ.
- Устойчиво развитие трябва да осигури по-добро качество на живот за всички, това трябва да се направи по справедлив и безпристрастен начин, като живот в рамките на подкрепа на екосистемите, след това образователния процес, който произтича от това, обещава повече ангажираност към справедливостта и равнопоставеността. [5]

Феминистката *Linda McDowell* (1999) пише, че градовете и селата са повече от екологични и биологични системи, в които хората са интегрирани. Те са културни, социални и политически конструкции, където борбата за смисъл на живота и за определяне на място мотивира човешките интервенции и начини за ангажиране с тези места. ЕЕ почти винаги включва подтекст на социо-културни проблеми.

ЕЕ може да се предефинира, така че да резонира с локално и културно необходимите познания, ценности и начин на живот.

Turner & Pei Wu (2002) цитират проучвания, че социалната позиция на индивида или социална идентичност (раса, класа, пол, сексуална ориентация) формират начина, по който човек възприема опита и околната среда.

Вместо концепция на околната среда като място, където хората си взаимодействат с екологичните системи, околната среда се превръща в място с богат и динамичен културен, социален, икономически, политически, исторически контекст и перспективите, които рамкират и изграждане на екологични процеси в тях. [6]

ЕКО-ОБРАЗОВАНИЕ И ИНТЕРКУЛТУРНО ОБРАЗОВАНИЕ. Те имат много общи характеристики:

- същите основни ценности – съхраняване на разнообразието, уважение и състрадание;
- насочени са към социални реформи като улесняват активни лични и социални промени;
- имат силна глобална перспектива;

Връзката между тези две образователни тенденции трябва да се разглежда в по-широк контекст. Те могат да се разглеждат като две части на една и съща тема за това как хора и институции да си сътрудничат в изграждането на

по-добро развитие на местно, национално и глобално ниво. Чрез ангажиране на учениците в интеркултурно образование, училището може едновременно да постигне по-добре целите на ЕЕ, както и обратното. [11]

ИНТЕРКУЛТУРНО ЕКОЛОГИЧНО ОБРАЗОВАНИЕ (ИЕЕ). ИЕЕ подчертава важността на задачата да стигнем до културното многообразие на населението и на разбиране, зачитане и използване на различните перспективи в ЕЕ.

По думите на *Peter* (1997), мултикултурната рамка в ЕЕ е приемана, че учениците имат различни стилове на учене; те не споделят едни и същи убеждения или опит, и че за да се разбере един екологичен проблем, независимо дали местен или глобален, ние трябва да разберем културните фактори, които са го създали.

Това е нова област на теорията и практиката в рамките на ЕЕ (*intercultural environmental education, IEE*). ИЕЕ е термин, който беше въведен в САЩ през 90-те години на ХХ век (като мултикултурно ЕЕ). Тъй като това е една нова тенденция в ЕЕ, за нея е писано малко.

СЪЩНОСТ НА ИЕЕ. ИЕЕ се отнася до достъпа до ЕЕ на културно многообразните, а не само с господстващо положение групи и представяне на техните светогледи в него.

Според *Grass* (1994) – ИЕЕ признава, че децата могат да имат различни нужди, основани и оформени от местожителството и условията на живот; всички култури имат уникална (и различна от другите култури) връзка с природата; ИЕЕ помага на децата да се запознаят, разберат, приемат и уважават различни култури и техните екологични традиции; ИЕЕ има за цел да трансформира силите, които са потискали хората, както и природата; то предвижда едно мултикултурно общество в мир с природата и себе си; образователните програми трябва да се основават на пряко и значително участие на семействата и общностите. По този начин, излагането на културното многообразие и зачитането му, опазването на еко-справедливостта, педагогиката на конструктивизма и участието на общността, са важните компоненти на ИЕЕ.

С тези постановки на ИЕЕ силно се променя образователния процес (*Peter*, 1997). ИЕЕ е много по-свързано с начина, по който се преподава, отколкото с това, което се преподава. [13]

Класическа слабост в интерпретацията е разглеждането на ИЕЕ само като ЕЕ в мултикултурна ученическа среда, включването на деца от различни етнически групи, а в по-голямата част продължаване на господстващия дискурс и представянето на гледната точка на една ограничена част от населението.

Съдържанието на ИЕЕ е повлияно от и се преподава от множество културни перспективи. То е резултат от осъзнаването на собствените такива и на функцията, която изпълнява в света и в живота на различни ученици и общностите. [7]

За да стане ЕЕ интеркултурно, то трябва да включва широк кръг от уче-

ници и перспективи във всички фази на планиране, развитие, обучение и живот.

Критерий за качество е достъпът на всички ученици, независимо от техните културни характеристики до екологични образователни програми, които сега са ограничени за някои ученици.

Основният проблем е разработването на подходяща дефиниция на околната среда в мултикултурна среда, която включва житейския опит и сферата на компетентност на учениците, на които се преподава.

ХАРАКТЕРИСТИКИ НА ИЕЕ. Като цяло, най-често споменаваните характеристики на ИЕЕ:

- Свързани с културното многообразие: откритост и уважение към различните култури, взаимното разбиране между културите, несъгласие, без недоразумения, общност, сътрудничество;
- Свързани с учебния процес: критическо мислене, действие.
- Свързани с мястото и хората: чувство за място, социално включване, чувство на хората за връзка и за принадлежност, релевантност на участниците.
- Други характеристики: световен мащаб, местни екологични дейности. [13]

ЕЛЕМЕНТИ НА ИЕЕ.

Културно многообразие. Разнообразието на мнения, ценности и поведение трябва да се признае, оцени и използва при изучаването на околната среда и при вземането на новаторски решения за проблемите ѝ. Разнообразието може да се отнася към едно или всички от следните нива: контекст, група, съдържание. Интересното е, че повечето автори са насочени само към етническото разнообразие, когато говорят за различни култури.

Култура и околна среда. Трябва да се разбере, изследва и оцени ролята на културните параметри на околната среда при създаването на екологични проблеми, както и при вземането на екологични решения. Важно е да бъдем осведомени за културните очила, през които гледаме на околната среда.

Екологични права и (не)справедливост. Много от проблемите на околната среда засягат по-тежко социално маргинализирани групи (от гледна точка на етническата принадлежност, класа и т.н.). По тази причина, в екологичното образование трябва да говорим за екологичните права на всички групи, както и за неравенствата, които съществуват и как те се отнасят до състоянието на околната среда.

ИЕЕ като процес. То води до резултат, но по-важен е самият процес, изграден върху разнообразен културен опит.

ИНТЕРКУЛТУРНО ОБРАЗОВАНИЕ ЗА УСТОЙЧИВО РАЗВИТИЕ

ИСТОРИЯ. ЕЕ първоначално е било замислено като образование по от-

ношение на околната среда. С времето, социалните и политическите измерения на проблемите на околната среда бяха посочени като необходими съставки на екологичното образование и това е преход към Образование за устойчиво развитие (ESD) или екологичното образование за устойчиво развитие (EESD). На още по-късен етап, в тази схема се включва и културното измерение - Интеркултурното образование за устойчиво развитие (IESD).

Днес идеята за устойчиво развитие включва екологична, икономическа, социална и културна устойчивост. Според ЮНЕСКО, културата е измерение, което укрепва концепцията и е основа за взаимовръзката между трите области. [12; 17]

Четирите устоя на устойчивото развитие (според Esoh Elamé, 2004)

СЪЩНОСТ НА IESD. IESD се занимава с изграждането на общество, насочено към партньорства и по-устойчиво бъдеще, по различни начини и с различни значения в зависимост от контекста, в който те се прилагат [17].

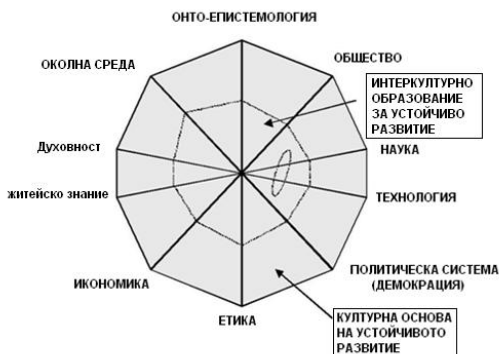
Образователната политика се основава на участието на цялото население: всички хора трябва да знаят за отговорността им за създаване на устойчиво бъдеще по отношение на екологията, икономиката, социалните отношения и културата.

IESD обхваща формалното и неформално образование, гражданското общество, медиите, работната сила. То е свързано с тенденциите за интернационализация, регионализация и локализация в рамките на глобализацията и това са изисквания и възможности за межкултурен диалог и обучение. [12]

МРЕЖОВИ МОДЕЛ НА IESD. Този модел съчетава класическите измерения на устойчивото развитие с други, но не линейно, а в мрежа. [17]

Моделът, който има предимството да се изясни ролята на интегративното измерение „култура за устойчивост“, не само интегрира околната среда и интеркултурно образование, но също така ясно посочва трите класически измерения (околна среда, общество и икономика), формата на управление (включително и обществено участие) и другите измерения, от съществено значение за устойчивостта.

„Културната основа на устойчивото развитие“ е с ключово значение за IESD. [Схемата е по Pedro Vega и др. 17]

ХАРАКТЕРИСТИКИ НА IESD. IESD носи със себе си идеята за прилагане на програми, които съответстват на местната културна специфика, местните екологични, икономически и социални условия. В резултат на това ESD приема различни **форми** в света. [14]

IESD е социална необходимост, тъй като отговаря на необходимост за хора, решаващи колективно проблемите в един глобализиран свят.

То е динамичен инструмент, който улеснява изграждането на екологично и социално устойчиви общества.[17]

IESD е незаменим инструмент за критично и активно изграждане на алтернативни култури, които се отнасят до конфликти, генерирани от бедността, несправедливостта и неравенството.

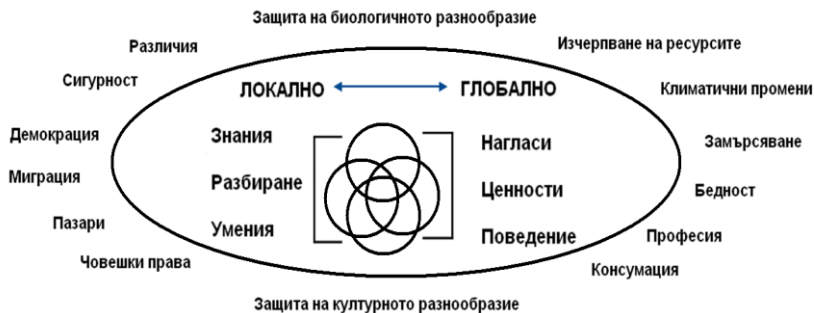
То би трябвало да улесни изграждането на нови знания и умения за демократично участие и на различни култури. Устойчивите общества не трябва да бъдат еднакви, както в природата, разнообразието в човешкото общество ще бъде едновременно причина и в резултат на устойчивост.

IESD се основава на идеята за алтернативни модели на развитие, които трябва активно да се изграждат от гражданите, с цел да се отговори на съвременните и бъдещите проблеми еднакво в различните култури.

IESD следва да засяга четири нива: 1) лично, семейно, 2) местно и регионално, 3) национално и 4) глобално.

То е изграждане на нов образователен модел, основан на принципите на устойчивост; разбиране на връзката на екологични процеси, социални, икономически и културни права; разбиране на симбиозата на местни и глобални социално-екологични проблеми (глокално); обучение за анализ на социално-екологични конфликти, обсъждане на алтернативи и вземане на индивидуални и колективни решения; насърчаване на разширяването на "добри, устойчиви практики" в различни контексти и култури. [17]

Съдържателно-тематичен модел на IESD:

ЗНАНИЯ. IESD е свързано със знания за историята, традициите, езика и културата на съществуващите етно-културни групи; знания за обществото като цяло и за малцинствата в него; насочени към премахване на предразсъдъците за културно отделни групи от населението в страната; включват различни културни системи, чрез представяне на знания от различни културни перспективи;

Знанията трябва да водят до откриването на културното многообразие, повишаване на положителна стойност на културното многообразие и зачитането на културното наследство; критическо осмисляне на борбата срещу расизма и дискриминацията; знания за културното наследство, чрез обучението по история, география, литература, езици, художествени и естетически, научни и технологични дисциплини; разбиране и уважение към всички народи, техните култури, цивилизации, ценности и начин на живот; включително и на малцинствените етнически култури и културите на други народи; осъзнаване на увеличаването на глобалната взаимозависимост между народите и нациите; повишаване не само на правата, но и на задълженията на физическите лица, социални групи и народи един към друг; разбиране на необходимостта от международна солидарност и сътрудничество; осъзнаване на собствените културни ценности, които са в основата на тълкуването на ситуации и проблеми, както и способността за отразяване и преглед на информацията, обогатена със знания за различните културни перспективи; зачитане на различните модели на мислене. [По: 16]

УМЕНИЯ. То е ориентирано към развитието на умения и обучение за действия и вземане на решения.

- Способност за ефективна комуникация (устно и писмено).
- Способност да се мисли системно (физически и социални системи).
- Способност да се мисли в момента - да се прогнозира, да мисли напред и да се планира.
- Способност да се мисли критично.
- Възможност за разделяне на брой, количество, качество и стойност.
- Възможност да се премине от знания към действие.
- Способност за работа в сътрудничество с други хора.
- Способност да се използват процесите на учене, задаване на въпро-

си, действие, изказване на мнение, представяне, свързване, оценяване и избор.

- възможност да дават естетически издържани отговори на околната среда (McClaren, 1989). [14]

ПЕРСПЕКТИВИ. Способността да се разгледа въпроса от гледната точка на различни заинтересовани лица е от съществено значение за ESD.

Това води до межкултурно и международно разбирателство и сътрудничество, които ще подкрепят устойчивото развитие.

- Социалните и екологични проблеми се променят във времето и имат история и бъдеще.
- Съвременните глобални екологични проблеми са взаимосвързани помежду си.
- Хората имат универсални ценности (например, обичат децата си).
- С поглед към своята общност, както и поглед отвъд границите на местните и националните граници е необходимо да се разберат местните проблеми в световен мащаб.
- Необходимо е да се имат предвид различните мнения, преди да вземе решение.
- Икономическите, религиозните и обществените ценности се конкурират за значение, тъй като хора с различни интереси и средата си взаимодействат.
- Технологията и науката сами не може да решат всичките ни проблеми.
- Физическите лица са граждани на света, в допълнение към това, че са членове на местната общност. [14]

ПРИНЦИПИ НА IESD. Тук е направен за съчетание на принципите на ESD [По: 17] и на интеркултурното образование [По: 16]:

1. **Системна визия** за околната среда като естествена социална реалност с граници, фактори и компоненти; взаимодействия между цялото и неговите части; интеграция и сътрудничество.
2. **Сложност** – проучванията да надхвърлят описанието и да потърсят обяснения за взаимоотношенията между променливите на околната среда и социалните и културни права.
3. **„Глокализация”** - мислене и действие едновременно локално и глобално; активно и редовно участие на всички заинтересовани страни.
4. **Уважение на културната идентичност на учащите се** - използване на учебни програми и учебни материали, които: са изградени на различните системи на знания и опит на обучаващите се; включват техните истории, знания и технологии, ценностни системи и социални, икономически и културни стремежи; въвеждат обучаемите за разбирането и оценката на тяхното културно наследство; стремят се да развиват уважение към културната идентичност, език и ценности на

- обучаемите; използват местни ресурси.
5. **Подготовка за живот в мултикултурно общество** - културни знания, нагласи и умения, необходими за постигане на активно и пълноценно участие в обществото чрез осигуряване на равен достъп до всички форми на обучение за всички културни групи от населението; премахване на всички форми на дискриминация в образователната система; приемане на мерки, които улесняват интеграцията в образователната система на групи със специални културни нужди; предоставяне на равни възможности за участие в учебния процес; предоставяне на учебна среда, която е недискриминационна, безопасна и приятна; изпълнение на специални мерки за справяне с исторически причини, които ограничават възможностите за учащи и преподаватели да участват като равни с всички останали в обществото.
 6. **Устойчивост на резултатите**
 7. **Разширяване на "добри, устойчиви практики" в различни контексти и култури**

ПРЕПОДАВАТЕЛСКА СТРАТЕГИЯ ЗА EADS.

Педагогическата основа са конструктивизмът и конективизмът.

Избраната екологична тематика трябва да бъде в контекста на ученическото ежедневие и в рамките на социо-културния контекст, да е свързана със съответните предварителни знания, но и значима, тъй като това засилва тяхното участие и мотивация за учене.

Проблемите трябва да са отворени (различни начини за решаването им), подходящи (имат локално и глобално ниво), както и да насърчават дебата за мотивирани решения, като се използват наличните данни и свързани подобно на научната практика, но в културна логика, т.е. тя е отворена за да се сблъска с други развиващи се интерпретации на културния контекст на учениците. [Виж 17]

Трябва да се получи информация за идентифициране на причините и следствията на проблема. Тази информация може да има различни източници (учител, книги, интернет, устната история и т.н.). Но преди всичко, трябва да идва от дейности в собствената среда. И в двата случая тя влиза във взаимодействие с техните културни стереотипи и предразсъдъци. Тогава ще започне сложният процес на реструктуриране на знанието.

Социалните и екологичните проблеми са резултат от множество фактори от различно естество: екологични, социални, политически, икономически, културни, етични. Ето защо е трудно да се определи кои измежду всички са най-важните променливи; това е, което често се определя като множество причинно-следствени връзки или мулти-причинно-следствена сложност.

След идентифицирането на причините за проблема, трябва да се определят възможни действия за постигане на устойчиви промени в околната среда, което включва създаване на критерии за подбор и последователност на предложените действия. [17]

МЕТОДИТЕ НА ПРЕПОДАВАНЕ. Те трябва да отразяват културното разнообразие; да включват дейности, които произтичат от сътрудничеството с културните институции; проучване чрез екскурзии и посещения на обекти и паметници, както и производствените дейности, които са свързани със социалните, културните и икономически нужди на общността; да интегрират формалното и неформалното, традиционни и съвременни методи на преподаване; да насърчават активното учене, например чрез провеждане на конкретни проекти с цел да демистифициране на базирани на книгата знания; да събуждат у гражданите чувство на доверие и за придобиване на културни умения, като например да общуват и да си сътрудничат в работата с други хора; да отчитат наследството, опита и приноса на различните етнически групи с еднакво достойнство, почтеност и значимост; да дават възможности за обучение в егалитарен контекст; да дават възможности за интердисциплинарни проекти; да развиват умения за комуникация и за сътрудничество отвъд културните бариери и за споделяне и сътрудничество с други лица; да развиват умения за разрешаване на конфликти и посредничество. [По: 16]

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

В заключение може да се отбележи, че изложените идеи имат подкрепата на някои от най-важните действащи сега национални и международни документи:

В Декларацията по въпросите на интеркултурното образование на министрите на образованието на 48-те държави членки на Европейската културна конвенция през 2003 г. в Атина в един от текстовете се огласява подкрепата за развитието на тенденциите в образованието в света, в т.ч. и на образованието за устойчиво развитие, както и решимостта да се направи необходимото за превръщане на интеркултурното образование като важен компонент в образователните политики, което включва съответни мерки на ниво учебен план и учебни програми, управление на училището и подготовката на учителите. [2]

В Програмата за развитие на образованието, науката и младежките политики в Р.България (2009 – 2013), един от основните принципи на управлението е „Единство в многообразието” и към стратегическите приоритетни направления е „Постигане на европейско качество на образованието” – образованието от детската градина до висшето училище запазва и доразвива уменията за учене, откривателството и толерантното отношение към „различния”. [3]

ЛИТЕРАТУРА

1. Бонева, Маргарита. Проекции на устойчивото развитие в образованието. // Научни трудове на Русенския Университет - 2008, том 47, серия 5.2
2. Декларация на европейските министри на образованието по въпросите на интеркултурното образование в новия европейски контекст, приета на 21-а сесия на Постоянната конференция на министрите на образованието на 48-те страни-членки на Съвета на Европа (ноември, 2003, Атина).

3. Програма за развитие на образованието, науката и младежките политики в Република България (2009 – 2013 г.), МОМН.
4. Международен образователен сървър на UNESCO D@dalos <<http://www.dadalos-iizdv.org>>
5. Agyeman, Julian. Reorienting Environmental Education for Environmental Justice. Running Grass Three Circles Center for Multicultural Environmental Education. Tufts University
6. Cole, A. G. Expanding the Field: Revisiting Environmental Education Principles Through Multidisciplinary Frameworks. // *The Journal Of Environmental Education*, Winter 2007, Vol. 38, № 2
7. Four Streams of Multicultural Environmental Education. // *Race, Poverty & the Environment* Fall 1994, Vol. 4.
8. Gagliardi, R., P. B. Mosconi. Teacher training for multicultural education in favour of democracy and sustainable development: the territorial approach. // *Teacher Training and Multiculturalism: National Studies*. Edited by Raúl Gagliardi. 1995. <<http://www.ibe.unesco.org/en/services/publications/studies-in-comparative-education/gagliardi.html>>
9. Holdsworth, Sarah, Sarah Bekessy, Peliwe Mnguni, Carolyn Hayles, Ian Thomas. Beyond Leather Patches (BEP): Sustainability Education at RMIT University. // *School of Social Science and Planning, RMIT University, Melbourne, Australia*.
10. Huckle, John. Environmental education and sustainability: A view from critical theory. // *Environmental Education: a pathway to sustainability*, John Fien (editor), Deakin University, 1993, pp. 43 – 68.
11. Kaisa, Hanna. Environmental Education and Multicultural Education - Too Close to Be Separate? University of Helsinki, Helsinki, Finland
12. Lasonen, Johanna. Intercultural Education: Promoting Sustainability in Education and Training
13. Marouli, Christina. Multicultural Environmental Education: Theory and Practice. // *Canadian Journal of Environmental Education*, 7(1), Spring 2002
14. McKeown, Rosalyn. Education for Sustainable Development Toolkit. Version 2 July 2002. <<http://www.esdtoolkit.org>>
15. Sauv , Lucie, Currents in Environmental Education: Mapping a Complex and Evolving Pedagogical Field. // *Canadian Journal of Environmental Education*, 10, Spring 2005
16. UNESCO Guidelines on Intercultural Education. <www.unesdoc.unesco.org/images/0014/001478/147878e.pdf>
17. Vega, Pedro, M rio Freitas, Pedro  lvarez, Reinaldo Fleuri. Educaci n Ambiental e Intercultural para la sostenibilidad: fundamentos y praxis. *Utopia y Praxis Latinoamericana* v.14 n.44 Maracaibo mar. 2009 < http://www.scielo.org.ve/scielo.php?pid=S1315-52162009000100003&script=sci_arttext>